

Анна ДАНИЛОВА¹

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ХАРАКТЕР ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

Проаналізовано законодавчі акти, які регулюють суспільні відносини охорони здоров'я населення в напрямку запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб, зокрема і тих, які є особливо небезпечними. З'ясовано значення поняття «система». Встановлено, що юридична відповідальність володіє ознаками та властивостями системи. За допомогою системного підходу обґрунтовується актуальність взаємодії різних видів відповідальності. Звертається увага на тенденцію розширення кола суспільних відносин, врегульованих нормами права, запозичення норм міжнародного права, формування комплексних галузей права. Як результат, відбувається, наділення традиційних галузевих видів юридичної відповідальності ознаками міжгалузевості. Доведено, що відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб також наділена ознаками міжгалузевості, адже її специфічним об'єктом є захист здоров'я населення від виникнення та поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб, забезпечення якого підтримується наявністю різних видів відповідальності та складів правопорушень, які в сукупності формують єдину, цілісну систему такої відповідальності. За критерій виокремлення такої системи взято об'єкт правопорушення. Вказується на тісний

¹ аспірантка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, a_danilova@univer.km.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0744-5523>.

міждисциплінарний зв'язок адміністративної та кримінальної відповідальності. Досліджено позитивний та негативний підходи до розуміння адміністративної та кримінальної відповідальності загалом, а також у сфері виникнення і поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб. Акцентовується увага на необхідності розрізнення понять «відповідальність» та «покарання». Наведено аргументи на користь широкого підходу як до трактування юридичної відповідальності загалом, так і до відповідальності в цій сфері. Наголошено на необхідності переосмислення діалектичного зв'язку права з примусом, а саме на необхідності розуміння відповідальності не лише як механізму контролю з боку держави, а й як форми самоконтролю індивіда, яка в подальшому стає його стійким внутрішнім переконанням.

Ключові слова: система, система юридичної відповідальності, відповідальність за поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб, негативна (ретроспективна) юридична відповідальність, позитивна (перспективна) юридична відповідальність.

У кожній демократичній державі повинні існувати дієві механізми стимулювання правомірної поведінки учасників суспільних відносин, яким виступає і юридична відповідальність. Забезпечення охорони та збереження наявних у суспільстві благ досягається шляхом визнання на законодавчому рівні конкретних дій чи бездіяльності порушенням, необхідністю відновлення прав у разі їх порушення. У свою чергу, одним з пріоритетних завдань демократії є налагодження такої системи юридичної відповідальності, яка б першочергово сприяла формуванню в населення поваги до закону і права, а вже потім виконувала карну функцію. Вважаємо, що для досягнення цієї мети, відповідальність, яка може бути застосована, повинна бути співмірною щодо заподіяної суспільству шкоди, чіткою та безколізійною у формулюваннях та при цьому неодмінно підкріплюватися можливістю її реального та невідворотного настання. Дослідження правової природи відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню та поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб (далі — ОНІХ), з'ясування місця такої відповідальності в системі юридичної відповідальності є важливим у контексті забезпечення безперервного дотримання прав та свобод людини та громадянина в цій сфері, особливо сьогодні, коли відбувається стрімке поширення ОНІХ в усьому світі.

Злочини проти безпеки життя та здоров'я людини, окрему групу яких становлять ті, що пов'язані з впливом інфекційних агентів, користувались достатнім інтересом серед науковців. Зазвичай увага вчених присвячувалась дослідженню окремих складів злочинів, які стосувалися охорони здоров'я особи у сфері протидії виникненню та поширенню інфекційних хвороб. Так, П. П. Андрушко аналізував проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із зараженням людини інфекційними хворобами, зокрема ст.ст. 130, 131, 133 КК України [1]. Л. П. Брич досліджувала спільні та розмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 130 КК України із

суміжними складами злочинів [2]. Безпрецедентний сплеск захворюваності на COVID-19 у світі актуалізував необхідність дослідження та оновлення законодавства, спрямованого на запобігання виникненню та поширенню ОНІХ. Так, окремі питання адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення заходів, спрямованих на запобігання інфекційним хворобам, санітарних правил і норм, ефективність застосування такої відповідальності були предметом дослідження в наукових публікаціях низки авторів, серед яких — Я. О. Дякін та В. І. Мотиль [3], С. С. Ковальова [4] тощо. Питання теоретико-прикладних аспектів доцільності втручання в права людини в часи пандемії у своїй праці розглядали Д. О. Колодін, М. О. Ткалич, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova [5]. Аспекти конституційності / не конституційності обмежень, які було вжито в Україні, досліджувались О. І. Зозулею [6] та М. В. Савчином [7]. Міжнародний аспект захсту прав та свобод особи в період пандемії COVID-19 досліджували О. В. Банчук-Петросова [8], Т. Л. Сироїд [9] та інші. Проте варто відмітити, що питання комплексної правової характеристики відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, зокрема визначення її місця в системі юридичної відповідальності досі не ставало спеціальним предметом досліджень вчених.

Метою статті є з'ясування місця адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ у загальній системі юридичної відповідальності на основі аналізу підходів науковців та чинного законодавства, здійснення правової характеристики такої відповідальності.

В Україні діють законодавчі акти, покликані регулювати суспільні відносини охорони здоров'я населення в напрямку запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб, у тому числі особливо-небезпечних, які в сукупності виступають правовим підґрунтям для формування, функціонування та застосування юридичної відповідальності у цій сфері. Так, можливість настання відповідальності за порушення законодавства про охорону здоров'я, а саме цивільної, адміністративної або кримінальної, передбачено у ст. 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я [10]. У свою чергу, Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [11] поряд з окресленням правових, організаційних, фінансових заходів орієнтованих на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їхніх спалахів та епідемій, визначає права та обов'язки юридичних і фізичних осіб у цій сфері, а також підкріплює всі положення застереженням у вигляді юридичної відповідальності, яка може наставати у випадку їх порушення. Відповідальність за порушення протиепідемічних норм окреслюється також розд. VI Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного добробуту населення» [12], передбачаючи такі види юридичної відповідальності: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну.

Досліджуючи здійснену законодавцем диференціацію, слід констатувати, що вона здійснюється не лише вертикально, тобто за різними видами відповідальності, але й горизонтально, оскільки також забезпечує варіативність у межах одного і того ж виду відповідальності. Наприклад, сьогодні

кримінальна відповідальність настає як за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам (ст. 325 Кримінального кодексу України [13]), так і містить склади правопорушень, диспозиції яких стосуються конкретних ОНІХ (ст.ст. 130, 131 Кримінального кодексу України [13]). Адміністративна відповідальність може стосуватися як порушення санітарних норм у загальному (ст. 42 Кодексу України про адміністративні правопорушення [14]), так і порушення правил щодо карантину людей (ст. 44³ Кодексу України про адміністративні правопорушення [14]), тощо. У свою чергу, підстави притягнення до цивільної та дисциплінарної відповідальності регулюються загальними галузевими нормами розділів Цивільного кодексу України, Кодексу законів про працю України, іншими актами законодавства та також є достатньо розлогими. Специфікою цивільно-правової відповідальності є використання стосовно правопорушника заходів примусу шляхом накладення на нього обов'язку повністю компенсувати заподіяну шкоду. Сьогодні найчастіше такий вид відповідальності застосовується до медичних працівників за професійні правопорушення (ст.ст. 1196, 1172 Цивільного кодексу України [15]). Дисциплінарна ж відповідальність у цій сфері може стосуватися, наприклад, відмови чи ухилення без поважної причини працівників окремих професій від медичного огляду (ст. 46 Кодексу законів про працю України [16]), профілактичних щеплень (ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб [11]) та ін. Водночас у випадку порушення будь-якої норми відповідальність порушника буде реалізовуватися державою, яка здійснює контроль за виконання та дотримання таких норм, оцінює суспільну небезпечність тих чи тих діянь та обирає покарання, яке буде достатнім у кожному конкретному випадку.

Вищесказане дозволяє нам висунути тезу про те, що визначене законом різноманіття видів відповідальності в сукупності формує систему юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, яка функціонує в межах загальної системи права. На нашу думку, використання саме системного підходу є основоположним у дослідженні будь-якого виду юридичної відповідальності та його компонентів. Так, філософський енциклопедичний словник надає нам тлумачення системного підходу як загальнонаукової методологічної концепції, особливої стратегії наукового пізнання і практичної діяльності, яка зорієнтовує на розгляд складних об'єктів як деяких систем [17, с. 584]. Як слушно стверджує М. І. Мірошніченко, методологія та специфіка такого підходу характеризується тим, що спрямовує дослідження на розкриття єдності об'єкта і механізмів, які його забезпечують, на знаходження різних типів зв'язків складного об'єкта задля зведення їх у єдину теоретичну картину [18, с. 34]. Ключовим у категоріальному апараті системного підходу є поняття «система», яке на сьогодні налічує близько п'ятиста визначень. Так само не існує загальноприйнятого розуміння поняття «система юридичної відповідальності». Натомість у доктрині права розроблено низку підходів до тлумачення цих термінів. Вважаємо за необхідне приділити увагу їх уточненню, адже, з методологічного зору погляду, це сприятиме більш чіткому розумінню предмета нашого дослідження.

Одним із перших визначення системи надав у 1950 році Л. Берталанфі, який розглядав систему як комплекс елементів, які взаємодіють один з одним [19]. Таке розуміння є актуальним і досі та лягає в основу більшості дефініцій. Також у науковій літературі найчастіше трапляється тлумачення системи як певної сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що характеризується цілісністю, ємерджентністю та стійкістю; як множину елементів, що перебувають у певних зіставленнях і зв'язках один з одним, які взаємодіють, утворюють певну цілісність; як внутрішню організовану сукупність взаємозв'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети [20]. Цікавою є й позиція К. О. Сороки, яка вказує, що термін «система» використовується в тих випадках, коли треба охарактеризувати об'єкт, який досліджується чи проектується як дещо ціле, складне, про який неможливо одразу дістати просте уявлення [21, с. 16]. Також погоджуємось із В. М. Томашевським, який стверджує, що якщо один із дослідників тлумачить щось як систему, то інший може розглядати це лише як компонент більш складної системи [22, с. 16]. Ми поділяємо думку авторів, які використовують широкий підхід до розуміння системи, за якого це явище розкривається як сукупність елементів, які утворюють цілісність та між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, що спрямовується на досягнення спільної мети.

Що стосується дослідження системи права то, наприклад, П. М. Рабінювич визначає її як систему всіх чинних юридичних норм певної держави, а до її «структурних блоків» вчений відносить норми права, інститути права та галузі права [23, с. 123]. Юридична відповідальність також володіє ознаками та властивостями системи. Вона складається з окремих взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдине ціле. У науковій літературі в системі юридичної відповідальності зазвичай виділяють чотири рівні, які формують її структурну упорядкованість та взаємодію:

- 1) юридична відповідальність як єдність усіх видів відповідальності;
- 2) відповідальність на рівні галузі права;
- 3) відповідальність на рівні правового інституту;
- 4) відповідальність на рівні норми права.

Проте, як ми бачимо, такий поділ ґрунтується лише на класичному галузевому критерії, який недостатньо відповідає теперішнім уявленням про структуру видів юридичної відповідальності, оскільки не враховує сучасні підходи до її вивчення. Сьогодні віднесення певних діянь до конкретного виду правопорушення передусім зумовлюється соціальним запитом на охорону тих чи тих правовідносин, потребами практичної правоохоронної чи судової діяльності, політико-правовою волею законодавця, а не лише внутрішніми потребами певної матеріальної галузі права. До того ж, нормотворення здійснюється за умов постійного розширення кола суспільних відносин, запозичення в національне право норм міжнародного права, формування комплексних галузей права, в результаті чого відбувається наділення традиційних галузевих видів юридичної відповідальності ознаками міжгалузевості. Усе частіше з'являються класифікації юридичної відповідальності за сферами діяльності, видами правовідносин, видами правопорушень, за об'єктом чи суб'єктом правопорушення тощо. Таке розмаїття

критеріїв для класифікації видів юридичної відповідальності, хоч і не завжди, знаходить своє належне обґрунтування та викликає дискусії у наукових колах, проте точно має корисне, пізнавальне значення для вивчення системи юридичної відповідальності загалом, її компонентів та взаємозв'язків між ними, формування пропозицій щодо її покращення. На актуальність проведення міжгалузевих досліджень вказує і Н. А. Савінова, яка стверджує, що це сприятиме кращому охопленню всіх сфер життєдіяльності, які потребують захисту від суспільно небезпечних посягань [24, с. 627].

Вважаємо, що відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ також наділена ознаками міжгалузевості, оскільки специфічним об'єктом такої відповідальності є захист здоров'я населення від виникнення та поширення ОНІХ, забезпечення якого підтримується наявністю різних видів відповідальності та складів правопорушень, які у сукупності формують єдину, цілісну систему такої відповідальності. Тобто за критерій виокремлення такої системи взято об'єкт правопорушення.

Ми вирішили зосередити увагу на двох, на нашу думку, ключових видах юридичної відповідальності, пов'язаних із порушенням законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, які спрямовані на здійснення реального та оперативного впливу з боку держави, а саме: адміністративній та кримінальній. Вибір обумовлюється динамічним розвитком цих видів відповідальності, який відбувається у зіставленні один до одного та в тісному міждисциплінарному зв'язку. Проблематика підкріплюється плюралізмом та неоднозначністю науково-теоретичних інтерпретацій, які, у свою чергу, ускладнюють процес практичного застосування та реалізації цих видів відповідальності.

Зв'язок інститутів адміністративної та кримінальної відповідальності підкреслюється на законодавчому рівні. Так, у ч. 2 ст. 9 КУпАП сказано про те, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [14]. Досить часто діяння, які є однаковими зовні, залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, можуть бути підставами як для адміністративної, так і для кримінальної відповідальності. Водночас у контексті розгляду цієї законодавчої норми поділяємо думку Л. П. Брич, яка наголошує на тому, що ознаки, за якими здійснюється відмежування складу злочину від складу адміністративного правопорушення, обов'язково повинні бути вказані в законі з використанням формально визначених понять, адже у протилежному випадку в разі збігу всіх ознак складу злочину і складу адміністративного правопорушення матиме місце колізія норм, яка повинна вирішуватися лише шляхом зміни закону [25, с. 107–108]. З цього закономірно випливає, що адміністративно-карне та кримінальне право можна розглядати як підгалузі єдиного деліктно-карного права, яке спрямоване на охорону суспільних відносин, що піддаються суспільно небезпечним та суспільно шкідливим посяганням. У нашому випадку це відносини охорони здоров'я населення у напрямку запобігання виникненню і поширенню ОНІХ.

Підґрунтям для визначення місця адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ у загальній системі юридичної відповідальності слугує дослідження категорії юридичної відповідальності як однієї з фундаментальних у теорії права, в основу якої покладено розуміння права як системи загальнообов'язкових, формально визначених норм, виданих та забезпечених державою задля врегулювання суспільних відносин, через звернення до домінуючих підходів її розуміння, які наявні в сучасному правовому полі. Слід відмітити, що, попри наявність численних наукових напрацювань плеяди науковців, які стосуються дослідження юридичної відповідальності, її видів, ознак, ролі та значення, сучасна юридична наука досі не характеризується єдністю поглядів щодо розуміння її сутності. Підходи до дослідження юридичної відповідальності різняться. За одним напрямом, цей інститут розуміють як діалектичну єдність її негативного та позитивного аспекту, представники ж іншого наголошують лише на ретроспективному (негативному, примусовому) характері відповідальності. Більш усталеним щодо свого визнання та наукових характеристик є розуміння юридичної відповідальності в її негативному аспекті, тобто в контексті санкції правової норми. За цього підходу юридична відповідальність є специфічною реакцією суспільства та держави у відповідь на вчинення особою контрретного протиправного діяння, яка виражається в застосуванні до такої особи заходів державного примусу.

Дійсно, юридична відповідальність тісно пов'язана з реалізацією санкцій правової норми, адже саме в них і закріплюються засоби відповідальності, проте вони не можуть бути абсолютно прирівняними до неї, оскільки відповідальність не залежить лише від застосування або незастосування санкцій. Усе частіше вчені звертаються до позитивного аспекту відповідальності, який відображає відносини суб'єктів права, що характеризуються здійсненням та виконанням прав та обов'язків, які ґрунтуються на виборі тієї поведінки, яка враховує вимоги правових норм.

Що ж стосується адміністративної відповідальності, варто зазначити, що станом на сьогодні нормативно-правове визначення цієї категорії чинне українське законодавство не надає. Натомість у науковій літературі наводять аргументи на користь як позитивного, так і негативного аспектів її розуміння. Представниками адміністративно-правової науки адміністративна відповідальність здебільшого розглядається як негативна, через наявність примусу у процесі її реалізації. На думку В. К. Колпакова, поняття «адміністративна відповідальність» розкривається як примусове (з додержанням встановленої процедури) застосування правоможним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [26, с. 76]. І. С. Гриценко наводить таке визначення: «адміністративна відповідальність є різновидом правової відповідальності, тобто це форма негативного реагування із боку держави, її компетентних органів на певну категорію протиправних дій (адміністративних проступків), згідно із якою особи, які скоїли такі правопорушення, повинні нести відповідальність за свої неправомірні дії та понести покарання у встановленому законом порядку» [27, с. 45]. Р. Я. Заяць

адміністративну відповідальність визначає як «особливий вид юридичної відповідальності, що має публічний державно-обов'язковий характер та полягає в застосуванні органами адміністративної юрисдикції до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, адміністративних стягнень у порядку, встановленому нормами адміністративного права» [28, с. 19].

Варто відмітити позицію адміністративістів С. В. Петкова та Н. О. Армаш, які у своєму дослідженні вказують, що позитивна відповідальність має вагомий вплив та є передумовою настання негативної адміністративної відповідальності [29, с. 136]. Погоджуємося з таким трактуванням та вважаємо, що поряд з відновлювальною та карною немаловажливими є виховна та захисна функції адміністративної відповідальності. Нездарма точне та неухильне дотримання громадянами законності, їх відповідальність перед суспільством визнаються одними з пріоритетних виховних завдань, визначених ст. 1 КУпАП. Під захистом, у першу чергу, ми розуміємо недопущення протиправного посягання, оскільки у протилежному випадку, після вчинення правопорушення, особа повинна зазнати певних обмежень через застосування до неї санкцій, тобто в такому випадку мова йтиме вже про каральний, а не виховний чи захисний аспект адміністративної відповідальності.

З цього приводу можна погодитись з М. О. Морозовою, яка критикує позицію І. А. Галагана щодо отождолення понять адміністративної «відповідальності» та «покарання» за те, що такий підхід суттєво обмежує зміст адміністративної відповідальності [30]. Якщо покарання розкривається через санкції, то категорія відповідальності, будучи наділеною, окрім юридичного, морального та філософського сенсом, є ширшою за змістом та залежить також і від рівня правової культури конкретної особи. Тобто адміністративна відповідальність існує не лише за умови застосування покарання за конкретне правопорушення, а й у більш широкому вигляді, оскільки також полягає й у державному контролі тих чи тих суспільних відносин шляхом їх урегулювання правовими нормами, а також шляхом встановлення застережень щодо настання відповідальності в разі їх порушення.

З вищезазначеного робимо висновок про те, що й адміністративна відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ має як негативний аспект, який виявляється через застосування конкретних адміністративних стягнень, так і позитивний, під яким розуміємо законодавчо встановлене застереження про можливість настання такої відповідальності за конкретні діяння. З цього приводу слушним вважаємо введення в КУпАП чіткої дефініції поняття «адміністративна відповідальність», адже відсутність такого визначення спричинює ситуацію, коли суб'єкти, які застосовують законодавство, тлумачать сутність та призначення адміністративної відповідальності на власний розсуд, орієнтуючись лише на рівень власної правової культури.

Роль кримінальної відповідальності в системі юридичної відповідальності є також дискусійною, оскільки як і сам Кримінальний кодекс України, так і науковці по-різному тлумачать поняття «кримінальної відповідальності». Згідно з ч. 1 ст. 3 КК України кримінальної відповідальності та покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що

умисно або з необережності вчинила передбачене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне діяння [13]. Таке законодавче положення дає привід розглядати кримінальну відповідальність у її негативному аспекті. На це у своєму дослідженні вказують і науковці О. Д. Гринь та О. І. Донченко [31, с. 129].

Прибічники негативної концепції кримінальної відповідальності зазвичай заперечують або критикують позитивний аспект її розуміння, вказуючи на те, що вона може наставати лише після вчинення особою діянь, які мають неправомірний характер. Так, С. О. Загороднюк кримінальну відповідальність розглядає як обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати покарання, що має на меті висловити негативну оцінку щодо злочинця, а також скоєного ним злочину [32, с. 78]. Таку думку підтримує й І. П. Васильківська, стверджуючи, що кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, що виявляється в державному осуді особи, яка вчинила злочин, обвинувальним вироком суду і, як правило, полягає в застосуванні до винного встановлених у кримінальному законі конкретних примусових заходів кримінально-правового характеру [33, с. 19].

Варто уточнити, що кримінальна відповідальність і покарання — це не тотожні поняття. Покарання, звичайно, є головною, проте не єдиною формою реалізації кримінальної відповідальності, про що додатково свідчить положення ч. 2 ст. 50 КК України [13]. Кримінальна відповідальність — поняття значно ширше за покарання. Вона включає і обов'язок особи відповідати за вчинене діяння, передбачене в КК України, і покарання як процес реального застосування заходів, зазначених у законі про кримінальну відповідальність. Таким чином, позитивна кримінальна відповідальність є вимогою не вчиняти дій, що порушують соціальні відносини, які захищаються кримінальним законом. Прихильником позитивної кримінальної відповідальності є і В. К. Грищук, який стверджує, що вона за сферою свого поширення є домінуютьною та впливає на звуження сфери негативної кримінально-правової відповідальності. Також вчений, наводячи основні форми реалізації кримінального закону, якими є: 1) виконання; 2) використання (здійснення); 3) дотримання; 4) застосування, — зазначає, що саме перші три з них є найбільш поширеними за сферою реалізації, та наголошує, що не варто перебільшувати значення застосування кримінального закону [34, с. 42–43].

У межах вивчення цієї проблеми варто навести й позицію Ю. В. Бауліна, який вважає потенційну кримінальну відповідальність загрозою, яка існує в санкції кримінально-правової норми та яка може бути реалізована в майбутньому до конкретної особи, котра вчинить злочин [35, с. 35]. Тобто такий вид кримінальної відповідальності орієнтований на кожного, хто потенційно може вчинити злочин. Водночас недоліком цієї концепції є ототожнення змісту відповідальності з пасивним дотриманням заборон, адже така відповідальність є лише гіпотетичною.

Цікавим є й твердження В. В. Сташиса, який стверджує, що кримінальне законодавство в цілому має на меті не лише позитивний вплив на ту чи ту особу, винну у вчиненні злочину, а й спрямоване на досягнення

ще однієї перспективної мети — знизити ймовірність злочинних діянь у соціумі за допомогою застосування закону або погрози, що дозволяє розглянути його превентивні можливості з погляду як загальносоціального, так і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності [36, с. 43–44]. Вважаємо, що визначення відповідальності суб'єктів права через їхню правомірну поведінку й категорію позитивної (перспективної) юридичної відповідальності суттєво збагачує зміст цього поняття, але й не відкидає існування її негативного (ретроспективного) вияву, адже наївно було б стверджувати, що всі суб'єкти правовідносин будуть дотримуватись норм права, виходячи лише з поваги до закону, тому традиційний підхід до цього поняття певною мірою зберігає свої позиції. Таким чином, наведені визначення та погляди є своєрідними доповненнями одне до одного.

Вважаємо, що розуміння феномену відповідальності, яке відповідало б реаліям сьогодення, повинно ґрунтуватися і на основі теорії позитивної юридичної відповідальності, яка суттєво доповнює це поняття, збагачуючи його зміст. Проте об'єктивно, оскільки ситуація, за якої всі суб'єкти правовідносин дотримувались б норм права лише в результаті сформованої високої поваги до закону, є утопічною, то негативний аспект розуміння відповідальності теж не може бути відкинутим.

Що стосується кримінальної відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, то ми поділяємо думку тих науковців, які вбачають двоаспектну природу кримінальної відповідальності та вважаємо, що за аналогією такий підхід варто застосовувати і під час розгляду кримінальних правопорушень у цій сфері. Так, негативна кримінальна відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ полягає в застосуванні санкцій передбачених нормами Кримінального кодексу України, а позитивна розкривається через встановлення законодавцем конкретних видів кримінальних правопорушень та підтримується високим рівнем людської правосвідомості. За цих умов особливого значення має набути саме потенційна відповідальність, оскільки їй властивий істотний превентивний ефект.

Отже, підбиваючи підсумки вищевикладеного, вважаємо, що для відповідальності за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ, притаманна ознака міжгалузевості. Проте, незважаючи на наявність різних видів відповідальності та складів правопорушень у цій сфері, єдність та цілісність системи такої відповідальності забезпечується спільним об'єктом правопорушення. До того ж, поділяючи широке розуміння юридичної відповідальності у вигляді ретроспективного та позитивного її аспектів, можемо дійти висновку, що позитивна юридична відповідальність за порушення законодавства про запобігання виникненню і поширенню ОНІХ має добровільну форму втілення, а ретроспективна — примусову. У випадку вчинення правопорушення суб'єкт переходить з правовідносин позитивної відповідальності у правовідносини негативної відповідальності. Водночас що частіше відповідальність застосовується у позитивному сенсі, то рідшою є потреба застосування негативного її аспекту. Перехід від розуміння відповідальності як суто зовнішнього механізму

контролю з боку держави до тлумачення її як своєрідної форми самоконтролю індивіда, яка в подальшому стає його стійким внутрішнім переконанням, є еволюцією усвідомлення феномену відповідальності. На наш погляд, таке переосмисленням діалектичного зв'язку права з примусом є надзвичайно важливим, відповідає вимогам часу та виступає підґрунтям для належного функціонування системи юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Андрушко П. П. Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із зараженням людини інфекційними хворобами (статті 130, 131, 133 КК України). *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : Матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.). Редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Київ, 2004. С. 93–97.
2. Брич Л. П. Спільні та розмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 130 КК України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», із суміжними складами злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2003. Вип. 2003. Т. 38. С. 454–467.
3. Мотиль В. І., Дякін Я. О. Проблеми адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 4 (92). С. 224–233. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.224-233>.
4. Ковальова С. С. Відповідальність за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції (COVID-19) в Україні. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. 2020. № 11 (2). С. 158–168. URL: <https://bit.ly/3oJjevV>.
5. Kharytonov E., Kharytonova O., Kolodin D., Tkalych M. The Covid-19 Pandemic and the Rights of the Individual in Terms of Private and Public Law. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. V. 9 (2). P. 225–250. *Електронний архів Національного університету «Одеська юридична академія»*. URL: <https://bit.ly/3oKaEwM>.
6. Зозуля О. І. Громадянські та політичні права людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 6–22. URL: <https://bit.ly/3Q2DpQE>.
7. Савчин М. В. Суспільний інтерес як критерій обмеження прав людини та боротьба з пандемією коронавірусу. *Public Law*. 2020. № 38. P. 5–22. URL: <https://bit.ly/3zovwOL>.
8. Банчук-Петросова О. В. Міжнародні механізми захисту прав та особливості їх застосування в умовах карантину. *Публічне право*. 2020. № 2 (38). URL: <https://bit.ly/3zotQ82>.
9. Сироїд Т. Л. Діяльність організації об'єднаних націй щодо протидії пандемії Covid-19. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 2 (46). С. 77–83. URL: <https://bit.ly/3ScDao9>.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3cLOs2i>.
11. Про захист населення від інфекційних хвороб. Закон України від 06.04.2000 р. № 1645–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3kdoeqv>.

12. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Закон України від 24.02.1994 р. № 4004–ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3Q10m6O>.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–ІІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://bit.ly/2HuG8kE>.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073–Х. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://bit.ly/2vFWMeo>.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–ІV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://bit.ly/2w1seVb>.
16. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://bit.ly/3cU2SsU>.
17. Філософський енциклопедичний словник. голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ, НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Абрис, 2002. 742 с. *Чтиво*. URL: <https://bit.ly/3zkQfDo>.
18. Мірошніченко М. І. Відношення понять «система права» та «правова система» (синергетичний аналіз). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. Вип. 187. Чернівці, 2003. С. 33–38. *Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. URL: <https://bit.ly/3BrSWFT>.
19. Загальна теорія систем Людвіга фон Берталанфі. *Психологія, філософія і роздуми про життя. Блог з філософії та психології*. URL: <https://bit.ly/3bf8ceE>.
20. Конспект. Організація як відкрита система. *Класичний фаховий коледж СумДУ*. URL: <https://bit.ly/3PQfGDE>.
21. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу. ХНАМГ, 2004. 291 с. *Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О. М. Бекетова*. URL: <https://bit.ly/3zMmcWH>.
22. Томашевський В. М. Моделювання систем. Київ : Видавнича група ВНУ, 2005. 352 с. *Інститут проблем математичних машин та систем НАН України*. URL: <https://bit.ly/3zIbqR8>.
23. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Край, 2007. 192 с. *Юридична бібліотека онлайн*. URL: <https://bit.ly/3zM2b2s>.
24. Савінова Н. А. Кримінально-правове прогнозування. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : Матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р.) Редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2013. С. 624–627. *Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса*. URL: <https://bit.ly/3PTUv1>.
25. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с. *Чтиво*. URL: <https://bit.ly/3Q4V9IM>.
26. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право). Київ : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
27. Гриценко І. С. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 45–50.
28. Заяць Р. Я. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012.

- Вип. 8. С. 17–20. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL: <https://bit.ly/3Qb2IQ7>.
29. Петков С., Армаи Н. Наукові підходи до визначення адміністративної відповідальності у сфері державного управління. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 133–139. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL: <https://bit.ly/3eNqYKd>.
30. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність як відповідний правовий інститут. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 145–150. URL: <https://bit.ly/3zLiqfX>.
31. Гринь О. Д., Донченко О. І. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 129–135. URL: <https://bit.ly/3VvLn0J>.
32. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. О. В. Меркулової, В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с. *Репозитарій наукових публікацій Одеського державного університету внутрішніх справ*. URL: <https://bit.ly/3bndAMv>.
33. Васильківська І. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ : КНЕУ, 2010. 111 с. *CORE*. URL: <https://bit.ly/3oGt55m>.
34. Гришук В. К. Окремі аспекти концепції позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : Матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 червня 2017 р.) / ред. кол.: О. О. Волобуєва, О. В. Одерій, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Геліос-Принт, 2017. С. 40–42. *Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ»*. URL: <https://bit.ly/3OLXfib>.
35. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ : Атіка, 2004. 296 с. *Чтиво*. URL: <https://bit.ly/3JjwsZu>.
36. Сташиш В. В. Роль і значення покарання в системі запобігання злочинності. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2011. С. 40–44. *Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: <https://bit.ly/3oJgvT6>.

Надійшла до редакції 01.06.2022
Рекомендовано до друку 20.06.2022

Anna DANILOVA

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

The Dialectical Nature of Legal Responsibility for the Violation of Legislation on the Prevention of the Emergence and Spread of Particularly Dangerous Infectious Diseases

Legislation regulating public health relations in the direction of preventing the emergence and spread of infectious diseases, including those that are particularly dangerous, is analysed. The meaning of «system» is clarified. It is established that legal liability has the characteristics and properties of the system. With the help of a systematic approach, the relevance of the interaction of different types of responsibilities is substantiated. Attention is drawn to the tendency to expand the range of social relations

governed by the rule of law, borrowing the rules of international law, the formation of complex branches of law. As a result, traditional sectoral types of legal liability are endowed with signs of intersectoral nature. It is proved that the responsibility for violating the legislation on prevention and spread of particularly dangerous infectious diseases is also endowed with signs of intersectoral, as its specific object is to protect public health from the emergence and spread of particularly dangerous infectious diseases and its provision is supported by the presence of different types of liability and types of offenses, which together form a single, holistic system of such liability. The criterion for distinguishing such a system has become the object of an offense. The close interdisciplinary connection between administrative and criminal responsibility is emphasized. Positive and negative approaches to the understanding of administrative and criminal liability in general, as well as in the field of occurrence and spread of particularly dangerous infectious diseases are researched. Emphasis is placed on the need to distinguish between the concepts of «responsibility» and «punishment». Arguments in favour of a broad approach to the interpretation of legal liability in general and to liability in this area are presented. Emphasis is placed on the need to rethink the dialectical connection between law and coercion, namely the need to understand responsibility not only as a control mechanism by the state, but also as a form of self-control of an individual, which later becomes his stable inner conviction.

Keywords: system, legal liability system, particularly dangerous infectious diseases, negative (retrospective) legal liability, positive (prospective) legal liability.